

Samenvatting van een Manifest: Naar een beter bestuur van en voor Nederland

Pieter Omtzigt

9 september 2021

Goed bestuur is een voorwaarde voor een florerende samenleving en een gezonde economie. Goed bestuur streeft naar rechtvaardigheid en gaat uit van dienstbaarheid en verantwoordelijkheid. Vandaag de dag is deze grondhouding aan erosie onderhevig. Het democratisch en grondwettelijk besef is zodanig afgenomen dat we kunnen spreken van een democratische crisis in het landsbestuur. Het algemene belang wordt onvoldoende door het landsbestuur gediend. En dat heeft op zijn beurt gevolgen voor het beleid. Zonder een 'beter bestuur' kunnen wij geen enkel maatschappelijk probleem in de kern meer oplossen. In beter bestuur zit kortom de sleutel voor hervormingen die Nederland nodig heeft.

Als politici moeten we zorgdragen voor rechten van burgers verankerd in de Grondwet. Die Grondwet gaat in het bijzonder over Grondrechten van burgers, zoals het discriminatieverbod, de vrijheden van godsdienst en meningsuiting, de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam, het recht op privacy, rechtsbescherming en het recht op betoging. Nederlandse burgers hebben op basis van de Grondwet ook sociale grondrechten. De overheid draagt zorg voor werkgelegenheid, bestaanszekerheid, voldoende woningen en onderwijs. Dit zijn heldere opdrachten in de Grondwet.

En zowel Tweede Kamerleden als bewindspersonen leggen de eed (of gelofte) af om trouw te zijn aan de Grondwet. Dat is geen vrijblijvende verklaring maar een opdracht.

Op papier hebben Nederlandse burgers recht op rechtsbescherming, op huisvesting en bestaanszekerheid. In de praktijk kunnen gewone burgers zich nauwelijks verdedigen als ze beschuldigd worden door bijvoorbeeld de belastingdienst; kan inmiddels een hele generatie Nederlanders geen woning vinden; en leven heel veel - ook werkende - mensen onder het bestaansminimum. Deze zorgen van Nederlanders worden onvoldoende behartigd door het landsbestuur. Het landsbestuur bekommert zich vooral om de zorgen van specifieke belangen- en lobbygroepen. Door dat luisteren naar verkeerde stemmen betalen woningbouwcoöperaties een belasting op huurwoningen die commerciële vastgoedbeleggers van dure huurwoningen niet betalen. En krijgen cruiseboten een vrijstelling van de energiebelasting die de rest van Nederland wel moet betalen. Het algemene belang wordt door het huidige landbestuur kortom onvoldoende gediend.

De Grondrechten van Nederlandse burgers bestaan vooral op papier, maar steeds minder in de praktijk. Sluipenderwijs wordt daarmee onze democratie uitgehold. Onze tijd kent verschillende crises, maar deze democratische crisis is het meest ernstig, omdat we hierdoor de mogelijkheid om problemen op te lossen, kwijtraken. De democratische crisis zorgt ervoor dat we niet meer bij kunnen sturen als het fout gaat. Er zijn drie dingen urgent nodig om uit deze crisis te komen.

I. Verantwoordelijkheid voor en herstel van fouten

De nog steeds niet herstelde en gecompenseerde fouten in het kinderopvangtoeslagenschandaal en de trage compensatie van aardbevingsschade in Groningen zijn schandvlekken van de overheid. Er zijn helaas veel meer problemen bij uitvoeringsorganisaties. Om het vertrouwen tussen burger en de overheid te herstellen moeten allereerst deze problemen boven tafel komen door de kamerbreed aangenomen motie Omtzigt onmiddellijk uit te voeren om vervolgens voortvarend opgelost te worden. Dit betekent de benoeming van een eminent en onafhankelijk persoon met een heel helder en onafhankelijk mandaat om misstanden bij de uitvoering van allerlei regelgevende wetten door diverse instanties in kaart te brengen en voorstellen te doen voor de oplossing. Dit behelst onder andere onderzoek naar het UWV, frauderegistratie bij de Belastingdienst, Jeugdzorg, Wet Gedeeltelijke Arbeidsongeschiktheid, leenbijstand, Kinderopvangtoeslag en partner in WLZ-instelling, Huurtoeslag en verworven recht en de Participatie wet (bijstand).

II. Herstel van vertrouwen en komen tot een nieuw sociaal contract.

Tot voor kort werd Nederland altijd als een 'high trust'-society aangemerkt; in relatief korte tijd is het vertrouwen in de overheid ernstig geschaad. Veel mensen hebben ervaren dat ze in een geschil met de overheid slecht behandeld worden, en soms zelfs helemaal kapot worden gemaakt. De overheid staat niet meer aan de zijde van burgers en Nederland heeft niet langer 'goed bestuur'. De haperende kabinetsformatie laat zien dat er geen enkel vertrouwen bestaat tussen de politieke kopstukken. Als politici in hetzelfde kabinet elkaar niet vertrouwen waarom zouden burgers de overheid dan nog vertrouwen?

Goed bestuur begint bij 'rechtvaardigheid' - Vrouwe Justitia. Zonder rechtvaardige overheid vormen de burgers geen eenheid, zonder rechtvaardigheid valt de samenleving uit elkaar. Omgekeerd geniet een rechtvaardige overheid vertrouwen. De problemen waar wij ons voor gesteld zien, zijn dieper dan alleen een ernstig haperende kabinetsformatie. Het toeslagenschandaal is slechts een symptoom van de verziekte verhouding tussen burger en overheid. De Grondrechten van burgers worden systematisch geschonden en de regering slaagt er nauwelijks in om deze schendingen te repareren. Dat betekent dat wij als Kamerleden hard aan de slag moeten om een beter bestuur te creëren. Ik roep collega Tweede Kamerleden dan ook op om zich samen met mij in te zetten om de volgende punten te realiseren met een aantal wetsvoorstellen.

I. Het schrappen van het verbod op toetsen van wetten aan de Grondwet en het voorbereiden van de instelling van een Grondwettelijk Hof. Dat betekent dat wetten buiten werking gesteld kunnen worden als zij niet voldoen aan de klassieke grondrechten. En een Grondwettelijk Hof kan de regering ook dwingen om stukken naar de Kamer te sturen.

2. **Serius nemen van de opdracht in de Grondwet**, ook daar waar het over sociale grondrechten gaat zoals de verplichting om voldoende woongelegenheden te bevorderen en voor bestaanszekerheid te zorgen. Dat betekent: concrete doelen over aantallen woningen.
3. **De rechtsbescherming op orde brengen**. Daarvoor dient echt een staatscommissie voor de rechtsstaat opgericht worden, zoals de Kamer gevraagd heeft. En de Raad van Europa komt in Oktober op verzoek van de Kamer met een gezaghebbend advies.
4. **Een nieuw kiesstelsel** waarin een provincie een aantal zetels krijgt en proportionele vertegenwoordiging intact blijft door een landelijke lijst (het Deense stelsel). Dat betekent meer binding tussen kiezers en volksvertegenwoordigers en dus minder binding met anderen.
5. **Verbetering van de wetgeving** door systematische, artikelsgewijze handeling van wetgeving door de Tweede Kamer. Dat betekent ook minder spoeddebatten, minder formatie-debatten en meer grondig handwerk: elke bijzin die in een wet verkeerd staat, kan grote individuele gevolgen hebben zoals het niet recht hebben op een toeslag of subsidie.
6. **Hervormingen van de ambtelijke dienst**: afslanking van de Algemene Bestuursdienst (de banencarrousel van topambtenaren) en echte bescherming van klokkenluiders. Ook dient elke overheidsbrief een naam en e-mailadres of telefoonnummer te bevatten.
7. **Onafhankelijk toezicht**, door middel van een nieuwe toezichtwet die de positie van toezichthouders versterkt en wettelijke vastlegt. Zodat toezichthouders sterker en onafhankelijk zijn en ingrijpen, ook wanneer er grote belangen op het spel staan. Denk aan de problemen bij Tata-steel of bij gaswinning in Groningen.
8. **Luisteren naar échte, gewortelde maatschappelijke organisaties**: bijvoorbeeld organisaties met een verenigingsstructuur.
9. **Modellen moeten openbaar worden**. Besluiten worden nu vaak genomen op basis van modellen waarvan de aannames niet transparant zijn. Die aannames bepalen het beleid. Ook moeten er minder voorlichters komen in Den Haag en meer onderzoeksinstituten.
10. **Archieven moeten op orde komen**. Geen archief betekent geen geheugen en dat betekent rechteloosheid en willekeur voor de burger.

Natuurlijk mogen de partijen in de formatie deze ideeën overnemen. Graag zelfs. Alleen stond er in het formatiedocument nog geen hoofdstuk over nieuwe bestuurscultuur.

III. Concrete en lange termijn plannen om sociale grondrechten te borgen

Met een nieuw sociaal contract kunnen ook de fundamentele en sociale grondrechten weer beter geborgd worden – en dit vereist degelijke en lange termijn plannen, want de overheid schiet ernstig tekort. Zo zijn de problemen in de rechtsstaat enorm: Drie personen dichtbij een belangrijke kroongetuige zijn vermoord en dus slaagt de staat er niet in om te laten zien wie echt de baas is op straat. Als grote productielocatie van synthetische drugs en als doorvoerparadijs van grote geldstromen heeft Nederland met twee mainports meer randvoorwaarden geschept voor bepaalde drugscriminaliteit dan voor volkshuisvesting. Er zijn grote problemen in het onderwijs. Een kwart van de 14 en 15-jarigen in Nederland is functioneel analfabeet (laaggeletterd). We kunnen geen kennissamenleving zijn op deze manier. De woningnood is enorm, de dakloosheid is verdubbeld, honderdduizenden jongeren wonen bij hun ouders en kunnen geen woning vinden, vakantieparken zitten vol met permanente bewoners, de wachtlijsten voor sociale huurwoningen bedragen in sommige gemeentes twintig jaar en jongeren moeten liegen over overige schulden om maar kans te maken op een koopwoning. Het tekort aan woningen bereikte in 2020 maar liefst 331.000 woningen. En steeds meer mensen schieten onder het sociaal minimum - de afgelopen jaren steeg het aantal mensen dat hulp kreeg van de voedselbanken naar 160.000.

De overheid dient de in de Grondwet omschreven kerntaken - onderwijs, volkshuisvesting, bestaansminimum en de rechtstaat - weer volledig waar te maken. Dit betekent bijvoorbeeld concrete doelen voor het aantal en type woningen dat jaarlijks gebouwd wordt. Het minimumloon en minimuminkomen moeten niet alleen worden verhoogd, ze moeten ook worden herijkt. Tevens moet vast werk weer de norm worden en aantrekkelijk voor werkgevers.

Door samen te werken aan het realiseren van genoemde punten kunnen we een begin maken met beter bestuur, met een bestuurscultuur die is verankerd in grondwettelijkheid en functioneren van de democratische rechtsorde. Laten we samen werken aan een bestuurscultuur die weer uitgaat van openheid, van vertrouwen en dienstbaarheid.

Die verandering komt niet vanzelf, niet door slechts de wens hiertoe uit te spreken of alderhande beloftes te doen. Deze vergt een concrete inspanning van ons allemaal: van het kabinet, van ambtenaren, van de pers, van het parlement – van ons allen, als burger en als samenleving. Laten we als Kamerleden de eerste stap zetten en gezamenlijk – met het oog op het algemeen belang en vanuit een houding van rechtvaardigheid - deze verandering beginnen.